

SAKYTINĖS LIETUVIŲ KALBOS IŠŠŪKIAI: ĮVARDŽIŲ VARIANTAI IŠ ANTROSIOS KALBOS ĮSISAVINIMO PERSPEKTYVOS

Jogilė Teresa Ramonaitė

Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5,
LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. p. jogileteresa@yahoo.com

Antrajai kalbai (K2) įsisavinti esminį vaidmenį vaidina santykis su ta kalba kalbančiąja visuomene. Santykis su gyva šneka natūraliai apsupa naują, bepradedantį ar pradėjusį kalbėtoją visu spektru skirtingų šnekos atmainų. Tarkime, atvykęs gyventi į kraštą, kur vartojama tam tikra kalba, asmuo yra panardinamas ne tik į nuolatinę tos šnekos aplinką, kai girdi tarpusavyje kalbančius gimtakalbius, televiziją, bet mato ir reklamas, laikraščius, susiduria su rašto kalba bent dėl administracinių reikalų ir pan. Taigi spektras yra labai platus ir iškart visko įsisavinti nėra įmanoma. Žmogus viską gali įsisavinti natūraliai, tačiau tai daro pamažu, nuosekliai, pradėdamas nuo to, ko jam pirmiausia ir labiausia reikia, nuo paprastų dalykų eidamas link sudėtingesnių. Formalusis kalbos mokymasis kai kuriuos procesus gali paspartinti ar palengvinti, tačiau iš esmės jų įsisavinimo sekos nepakeičia.

Vienas iš kalbos dalykų, kuris yra ypač dažnas ir itin reikalingas šnekoje, yra nurodymas į asmenis ir daiktus, esančius artimoje ir tolimesnėje aplinkoje. Kaip ir daugelyje kitų kalbų, lietuvių kalboje tam vartojami įvardžiai. Įvardžių kalboje nėra daug, tad įsiminti nesunku, tačiau jie neturi konkrečios reikšmės, yra abstraktūs, ir jų reikšmė iš esmės priklauso nuo konteksto. Šiame straipsnyje nagrinėjami tik asmeniniai įvardžiai, kurie gali būti daiktavardžių pakaitalai (Jakaitienė, Laigonaitė ir Paulauskienė 1976; Ambrazas 2006) ir tik vienaskaita, konkrečiai *jis* ir *ji*. Problema, kurią siekiama aptarti, yra šių įvardžių variantai, nes egzistuoja ir, atitinkamai, *jisai* ir *jinai*. Buvo pastebėta, kad šis variantiškumas glumina antrosios kalbos kalbėtojus, todėl šio straipsnio **tikslas** yra išanalizuoti, ar ir kaip užsieniečiai vartoja šiuos asmeninius įvardžius, ar susiduriama su problemomis, jeigu taip – su kokiomis, ir palyginti (kiekybiškai) su lietuvių gimtakalbių šių asmeninių įvardžių vartoseną. Išanalizavus siekiama pateikti įžvalgų dėl to, ką šie vartosenos skirtumai gali rodyti apie kitus kalbos vartojimo lygmenis, pavyzdžiui, supratimo. Šis tyrimas paremtas lietuvių K2 produkcijos duomenimis, tačiau galėtų būti pirmas žingsnis toliau gilintis tiriant lietuvių K2 supratimą ir užsienietiškąją lietuvių kalbą.

Pagrindiniai uždaviniai yra aptarti asmeninių įvardžių variantiškumą teoriniu lygmeniu, iš prieinamų duomenų apžvelgti variantiškumą gimtakalbių vartosenoje, nustatyti šių įvardžių ir jų variantų vartojimą, problematiką analizuojamuose K2 duomenyse ir, palyginus K1 ir K2 duomenis, pateikti įžvalgų apie galimas skirtumų priežastis. Analizuojant užsieniečių kalbą

remiamasi morfologiškai anotuotu lietuvių kalbos kaip antrosios tekstyno duomenimis (Užsieniečių lietuvių kalbos tekstynas „Aš nežino kaip pasakyti“ <http://uzsienieciai.sociolingvistika.lt/>). Gimtakalbių vartosenai palyginti remiamasi prieinamais lietuvių kalbos tekstynais (Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas, Žiniasklaidos tekstynas, interviu bazė Kalba Vilnius, Delfi tekstynas, CorALit lietuvių mokslo kalbos tekstynas. Apžvelgiami kalbininkų darbai, gramatikos ir žodynai, taip pat lietuvių kalbos kaip svetimosios vadovėliai ir kita mokomoji medžiaga. Pagrindinė straipsnio tiriamoji medžiaga yra glaustai aprašomas lietuvių kalbos kaip antrosios tekstynas ir jo duomenys. Remiantis šiais duomenimis, išanalizuojami aptariamųjų įvardžių vartojimo variantai. Straipsnyje remiamasi tekstynų lingvistikos prieiga, analizei taikomi kiekybiniai ir kokybiniai metodai. Galiausiai pateikiama išvalgų apie galimas skirtumų priežastis.

Įvardžių jis / jisai ir ji / jina variantiškumas kalbininkų darbuose ir lietuvių K2 mokomojoje medžiagoje

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (toliau – DLKG (Ambrazas 2006)) ir *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽ 2012 (atnaujinta elektroninė versija 2017)) nenurodyta, kad įvardžiai *jis*, *ji* turi variantų. Šios trumposios formos pateikiamos kaip vienintelės trečiajam, pokalbyje nedalyvaujančiam asmeniui (arba daiktui) nurodyti. Atlikus paiešką pagal formas *jisai / jina* jokių rezultatų negauta, visgi šie variantai pateikiami pavyzdžiuose. Atkreiptinas dėmesys, kad DLKŽ pateikiamas tik vienas sakiny su šiais variantais ir jie pavartoti poroje:

DLKŽ (el. versija) *jis, ji asm. įv. kalbant apie trečiąjį asmenį: Jis pjauna, o ji grėbia. Ir jām, ir jai pasakyk. Ir aš juo džiaugiuosi. Ir jisai, ir jina atėjo. Ko jiems čia reikia? Ji visai neklauso tėvų. Jūs nežino, ką darančios.*

DLKG skyriuje apie įvardžius variantas *jina* nepaminimas nė karto, tačiau kituose skyriuose pateikiamuose kalbos pavyzdžiuose pasitaiko tris kartus (p. 307, 424, 569). Įvardis *jisai* gramatikoje minimas prie įvardžiuotinių įvardžių kartu su savo pora *joji* (Ambrazas 2006, 281), o tame pačiame poskyryje esančiame paskutiniame straipsnelyje § 807 rašoma: „Įvardžiuotiniai įvardžiai (...) turi vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko galūnę *-ai*, kilusią iš pabrėžiamosios dalelės (...). Pabrėžiamąją dalelę *-ai* turi ir kai kurių kitų įvardžių vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas: *toksaĩ, koksai, šitoksaĩ, anoksaĩ, joksai, visoksaĩ, vienoksaĩ, kitoksaĩ, patsai*, bet jų kitų linksnių formos yra neįvardžiuotinės.“ Visame gramatikos tekste¹ įvardis *jisai* vartojamas per dešimt kartų įvairiuose kalbos pavyzdžiuose iš literatūros kūrinių. Taigi pagrindiniuose šaltiniuose, aprašančiuose dabartinę lietuvių kalbą, šie įvardžių variantai iš viso teoriškai neaptariami, nors pavyzdžiuose jų esama.

Labiau akademinėi bendruomenei skirti, tačiau ir plačiajai visuomenei prieinami darbai užsimena apie šių įvardžių variantus. Daug įvardžių variantų pateikia didysis *Lietuvių kalbos žodynas* (LKŽ 1941–2002), tarp kurių galima aptikti ir šiuos įvairiais tarminiais tarimo ir

¹ Paieška atlikta elektroninėje *Google books* prieinamoje versijoje.

kirčiavimo variantais. Nors jie nėra antraštiniai žodžiai, bet paieška nuveda į antraštinių *jis, ji* straipsnį (ilgieji įvardžių variantai pavyzdžiuose paryškinti autorės):

LKŽ (el. versija) **jis, ji** pron. pers. (*kalbant apie trečiąjį asmenį*) K, joji Gmž, jój, jįjė Vl, LB180, jìjė, jiji K, jiji An, jijiė K, jìjie, jisaĩ, jisaĩn Vb, jisaĩno, jisaĩnos, jisaĩnainos Kp, jisas SGI14, jinaĩ Vl, jiĩn Pc, jý Drsk, Kp, Mžš, jýnai Pnm, jìnai Ds, jinājos Rm, jy•naino Slm, jýnainos Kp: Jis milžinas prieš mane J.Jabl. Jis prakaitą į Putnos žemę liejo T.Tilv. Petras, jis nieko žmogus Ėr. Kur tau jis klausys Gs. Jis be jis, bet toji (toji boba) labai nevalyva (nelemta, nedora) J.Jabl. Siuntė jis du pasiuntiniu BPI1. Paėmė tą lempą, kur ji labai gera buvo J.Jabl. Dėl to ji lūžo, kad laiba buvo, alyvužės šakelė JV450. Kiba jój kojas atšalo? Vrn. Joj, našlelė, be gaidelių kelias Vlk. Joj nenori eiti Mrj. Lenkių buvo joj mokytoja Viln. Juk ir mums joj giminaitė Gmž. Jijė ir įžiūrėjo tą žiedą ant jo piršto Sch194. Sako, kad jįjė ligonis, vos išsikasė, dabar nepaeina Srd. Jijė nebalina drobes J. Jijė nemoka verpti JV1088. Jijė sirgo ilgą česą LB79. Tai jìjie ma[n] bus geriausia (d.) Brt. **Jisaĩ atvertė žodį, t. y. atgal atsakė J. Jisaĩ eina namo Vlkv. Ėjo jisaĩ šokti**, liepė jai dainuoti JD1041. **Jisai gul Mž195. Jisai pažeistas žaizdomis yra DP170.** Rėkdamis jisaĩn išbėga BM81. Buvo jisas razumnas gaspadorius Ant. **Jinaĩ tokia murklonė**, t. y. vis tyli J. Tie ... prašo, **idant jinaĩ priimtų ant nakvynės BM278. Ar jiĩ (siulė) bus į apačią? Pc. Jĩn neištarė per čielus metus nė vieną žodį BM183. Jĩn dėl jinumo te buvo** (plg. dėl buvimo buvo) Grž. Aš važiuoju veselios (*į vestuves*), o jy•naino (*ji, mano pati*) nevažiuos: truptį serga Slm.

Akademinė *Lietuvių kalbos gramatika* (toliau – LKG (Ulvydas 1965)) tik labai trumpai pastebi: „Šalia *jis, ji* kartais vartojamos formos ir su pabrėžiamosiomis dalelytėmis: *jisaĩ, jinaĩ*.“ (§ 1146) Taigi nors ir trumpai, bet įvardžių variantai pateikiami šiuose tik specialistams, o ne plačiau auditorijai ar tuo labiau kalbos besimokantiems kitakalbiams, skirtuose šaltiniuose. Tačiau moksliniuose darbuose į šį įvardžių variantiškumą dažnai nėra niekaip atsižvelgiama. Jo visiškai nemini nei E. Jakaitienė, A. Laigonaitė ir A. Paulauskienė (1976), nei A. Valeckienė (1998), nei A. Rosinas (1996). Įdomu, kad ankstesniame veikale prie viso lietuvių bendrinės kalbos įvardžių inventoriaus A. Rosinas pateikia „jis, ji(naĩ)“ (1988, 13), o vėlesniame – tik „jis, ji“ (1996, 18). Tačiau vėliau abiejuose tekstuose pavyzdžiuose autorius vartoja *jinai*, nors niekaip šio varianto ar sinonimo neaptaria (1988, 17; 1996, 23). Įvardžių įsisavinimą lietuvių kaip pirmojoje kalboje tyrusi I. Balčiūnienė gilinasi labiausiai į asmeninių įvardžių *aš* ir *tu* įsisavinimą, o trečio asmens įvardžių variantiškumo nemini (2005).

Kadangi šiame straipsnyje kalbama apie įvardžių variantiškumo problemą užsieniečiams, kurie gali formaliai mokytis lietuvių kalbos patys arba lankydami kursus, buvo peržiūrėti ir lietuvių kalbos kaip antrosios vadovėliai. Buvo patikrinti įvairių lygių lietuvių kalbos užsieniečiams vadovėliai, kur įmanoma, atlikta ir pavyzdžių paieška. Paaiškėjo, kad tik labai nedaugelis vadovėlių šiuos variantus pateikia, tačiau tai nebūtinai atsispindi pavyzdžiuose. Aukštesnių lygių vadovėliuose ar pratybose gali pasitaikyti pavieniai atvejai pratimuose ar pavyzdžiuose, tačiau variantiškumas nėra paaiškinamas teoriškai. 1 lentelėje pateikiamas apibendrinimas (kur paieškos nebuvo įmanoma atlikti visame dokumente, žymima --).

1 lentelė. Įvardžių variantiškumo pateikimas lietuvių kalbos kaip antrosios vadovėliuose.

Vadovėlio pavadinimas	Lygis	Formalus paaiškinimas	Pavyzdžiuose, pratimuose
Easy Lithuanian	A1	ne	--
Teach yourself Lithuanian	pradedančiųjų	pastaba po lentelę 6	ne

		skyriuje	
Colloquial Lithuanian	pradedančiųjų	ne	ne
Langas į lietuvių kalbą	pradedančiųjų	ne	--
Lietuvių kalba užsieniečiams: teorija ir praktika	pradedančiųjų	ne	--
Po truputį	pradedančiųjų	ne	--
Nė dienos be lietuvių kalbos (Pirmoji knyga)	pradedančiųjų	ne	ne
Kalbu lietuviškai	A1	ne	--
Aš kalbu lietuviškai	A1	ne	--
Pažiūrėk! Paklausk! Pasakyk!	A2	ne	po 1 kartą
Kaip sekasi?	A2+	ne	ne
Takas	B1	ne	--
Lietuvių kalba tau	B1/B2	ne	--
Žodis žodį veja (pratybų sąsiuviniai I ir II)	B1/B2	ne	ne
Nė dienos be lietuvių kalbos (Antroji knyga)	B1/B2	ne	ne
Žingsnis	B1/B2	skliaustuose šalia <i>jis/ji</i>	ne
Kad nepritrūktų žodžių	B2/C1	ne	ne
Gramatikos pratimai (I ir II)	B2/C1	ne	2 <i>jisai</i> , 0 <i>jinai</i>
Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartoseną	gerai mokantiems	ne	2 <i>jisai</i> , 1 <i>jinai</i>

Kaip matyti, lietuvių kalbos užsieniečiams vadovėliuose ir kitoje mokomojoje medžiagoje apie įvardžių variantiškumą iš esmės neužsimenama. Tai, ko gero, paaiškintina tuo, kad rengiant vadovėlius laikomasi norminio kalbos varianto, kuris, kaip aptarta anksčiau kalbant apie DLKŽ ir DLKG, šių įvardžių variantų neįvardija ir nepateikia, problematika nėra keliami nei mokslinėje literatūroje. Tačiau tiek iš tiesioginio stebėjimo, tiek iš neformalių pokalbių su lietuvių kaip svetimšios kalbos dėstytojais pasakytina, kad šis įvardžių variantiškumas gali būti aptiriamas per paskaitas (arba tiesiog bendraujant su gimtakalbiais). Šiek tiek pažengę ar daugiau laiko kalbos apsuptyje praleidę besimokantieji ima pastebėti variantiškumą ir susiduria su problema, nes paaiškinimo apie tai neranda. Taigi tokiu atveju formaliai besimokantiejiems gali padėti dėstytojas. Be to, nespecialistai gimtakalbiai ir lietuvių kalbos besimokantys užsieniečiai gali naudotis net keletu kalbų išleista *Praktine lietuvių kalbos gramatika* (Ramonienė ir Pribušauskaitė 2007). Šioje gramatikoje pateikiama atskirai išskirta ir grafiškai su sakytine kalba susieta pastaba: „Bendrinėje šnekamojoje kalboje gana dažnai vietoj įvardžių *jis, ji* vartojamos formos ***jisai, jinai*** (paprastai vardininko linksnis): *Jinai čia nebuvo užėjusi. Kada jisai atvažiuoja?*“ (p. 112, angliskame vertime p. 153, rusiškame vertime p. 162).

Įvardžių jis/jisai ir ji/jinai variantiškumas lietuvių gimtakalbių šnekoje

Siekiant išsiaiškinti realaus šių įvardžių vartojimo situaciją, buvo atlikta paieška prieinamuose lietuvių kalbos tekstynuose². Didžiausi, daugiausia žodžių turintys, tekstynai yra Dabartinės

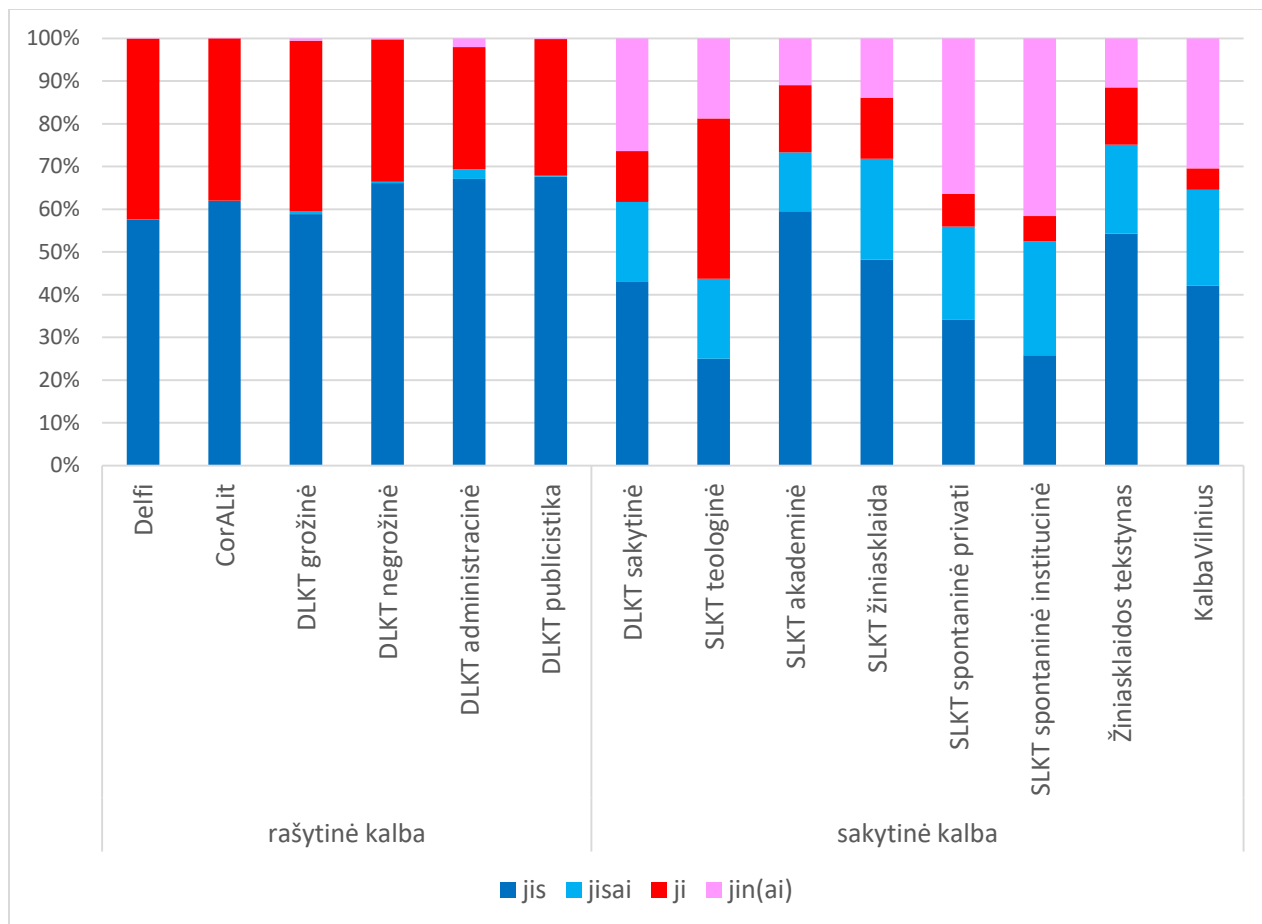
² Paieška tekstynų internetinėse svetainėse buvo atlikta 2019 m. lapkričio – gruodžio mėnesiais, o duomenys apie interviu bazę „Kalba Vilnius“ gauti iš užsiregistravusiems vartotojams prieinamų failų.

lietuvių kalbos tekstynas, sudarytas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kompiuterinės lingvistikos centro (<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>), Delfi.lt tekstynas, parengtas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kompiuterinės lingvistikos centro kartu su Baltijos pažangių technologijų institutu (<http://tekstynas.mwe.lt/>). Paieška atlikta palyginimui ir Lietuvių mokslo kalbos tekстыne (Corpus Academicum Lithuanicum – CorALit: <http://coralit.lt/>), kuris sukurtas Vilniaus universitete glaudžiai bendradarbiaujant Filologijos fakulteto ir Matematikos ir informatikos fakulteto mokslininkams. Tačiau taip pat svarbūs, ypač šio straipsnio tikslams, yra mažesni tekstynai. Tai Vytauto Didžiojo universitete kaupiamas Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas (<http://sakytinistekstynas.vdu.lt/>), Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos skyriaus parengti vilniečių interviu bazė „Kalba Vilnius“ (<http://kalbavilnius.sociolingvistika.lt/>) ir Žiniasklaidos tekstynas (<http://radijoirtvtekstynas.sociolingvistika.lt/>).

2 lentelėje pateikiami įvardžių variantų paieškos tekстыnuose tikslūs rezultatai. Tekстыnų apimtys labai skiriasi, o įvardžių variantų vartojimo skirtumus labai aiškiai atskleidžia proporcijos, pateikiamos 1 paveiksle. Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas (DLKT) ir Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas (SLKT) atskiria žanrus / vartojimo sritis – pagal tas skirtis ir pateikiami paieškos duomenys.

2 lentelė. Įvardžių variantiškumas lietuvių kalbos tekstynų duomenyse.

		iš viso žodžių	<i>jis</i>	<i>jisai</i>	<i>ji</i>	<i>jin(ai)</i>
rašytinė kalba	Delfi	70 000 000	219 092	279	161 325	272
	CorALit	8 670 613	1 683	2	1 032	1
	DLKT grožinė	15 765 554	127 772	1 366	86 783	1 163
	DLKT negrožinė	19 322 341	75 790	395	38 196	295
	DLKT administracinė	13 625 715	13 487	448	5 761	407
	DLKT publicistika	86 497 837	242 482	764	114 637	756
sakytinė kalba	DLKT sakytinė	447 396	1 656	722	459	1 016
	SLKT teologinė	2 100	4	3	6	3
	SLKT akademinė	50 714	125	29	33	23
	SLKT žiniasklaida	68 493	125	61	37	36
	SLKT spontaninė privati	121 788	331	210	74	352
	SLKT spontaninė institucinė	40 478	92	95	21	148
	Žiniasklaidos tekstynas	357 210	170	65	42	36
	KalbaVilnius	599 600	1 870	999	222	1 354

1 pav. Įvardžių variantiškumas lietuvių kalbos tekstynų duomenyse ir jų proporcijos.

Paveiksle tekstynai (ar jų dalys) padalyti į dvi dalis – rašytinę ir sakytinę atmainas. Rašytinei atmainai priklauso Delfi, CorALit tekstynai ir didžioji dalis Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno, suskirstyto į skirtingas potemes (grožinė, negrožinė, administracinė ir publicistinė). Sakytinei atmainai priklauso Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno sakytinė dalis, visas Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas, suskirstytas į penkias potemes (teologinė, akademinė, žiniasklaidos, spontaninės privačios ir spontaninės institucinės), Žiniasklaidos tekstynas (radijo ir televizijos laidos) ir interviu bazė Kalba Vilnius. Taigi tiek rašytinė, tiek sakytinė atmainos aprėpia labai platų stilių, temų, socialinės distancijos, rašytojų ar pašnekovų spektrą.

Iš paveiksle matomų proporcijų akivaizdu, kad lietuvių kalboje susiduriame su įdomiu reiškiniu, tam tikra diglosijos situacija, kai ta pati bendruomenė pakaitomis vartoja dvi skirtingas kalbos atmainas. Rašytinėje atmainoje iš esmės esti tik du įvardžiai – *jis* ir *ji*, o sakytinėje atmainoje – keturi: *jis*, *jisai*, *ji*, *jinai*³. Rašytinėje atmainoje variantiškumo yra visiškai minimaliai, tuo tarpu sakytinėje kalbos atmainoje jo proporcijos yra labai didelės. Neaišku, kaip paveikslą papildytų tokios „užrašytos šnekos“ apraiškos kaip įrašai tinklaraščiuose, socialinių tinklų žinutėse, trumposiose įvairių programėlių ar telefonų žinutėse ir pan. Iš to, ką atskleidė ši

³ Trumpesnioji forma *jin*, rasta kai kuriuose tekstynuose, skaičiuota kartu su *jinai*.

tekstynų duomenų analizė, galima kelti hipotezę, kad bent šis atmainų skirtingas bruožas yra veikiamas ne diatopinės ar diastratinės skalės, o vien diamezinės, t.y. būdo, kaip kalba pateikiama (plg. Berruto 1987, 24; Berruto ir Cerruti 2011, 278).

Ateities tyrimuose būtų prasminga detalai analizuoti įvardžių variantų vartojimą, tačiau jau iš 1 paveikslė pateiktų duomenų pažymėtina, kad keturis įvardžius turinčioje sakytinėje atmainoje *jis* yra vartojamas kiek dažniau nei *jisai* (tik spontaninėje institucinėje jų vartojama po lygiai). Tačiau situacija yra visai kitokia kalbant apie įvardį *jinai*. Šis ilgesnis variantas aiškiai dominuoja daugelyje tekstynų dalių ir yra vartojamas net kelis kartus dažniau nei trumpasis variantas *ji*. Tam tikrą skirtumą galima įžvelgti nebent akademinėje ir žiniasklaidos kalboje, kur šių variantų vartojama po lygiai. Tačiau akivaizdu, kad abiejų įvardžių abiejų variantų vartojimo iš esmės nelemia nei kalbėjimo aplinka, nei tematika, nei pašnekėsio oficialumo lygmuo, o tik tai, kad kalba yra ištarta, o ne užrašyta (būtent – jau minėtoji diamezija). Taigi ištis kyla klausimas, kodėl toks akivaizdus variantų skirtumas, vienas iš diglosijos požymių, praktiškai neaptiriamas nei gramatikose, nei žodynuose, nei moksliniuose darbuose. Tokia susidariusi reiškinių ignoravimo situacija turi tiesioginės reikšmės šiame straipsnyje analizuojamam lietuvių kaip antrosios kalbos įsisavinimui.

Lietuvių K2 duomenys

Lietuvių K2 tekstyną šiuo metu sudaro daugiau nei 150 tūkstančių žodžių, iš kurių 105 tūkst. yra pasakyti negimtakalbių lietuviškai (pasitaiko nelietuviškų intarpų, taip pat yra gimtakalbių klausimų ar komentarų). Negimtakalbiai kalbėtojai duomenų rinkimo momentu nuolatos gyveno Lietuvoje, pusė Vilniuje ir apylinkėse, pusė Klaipėdoje ir apylinkėse. Šnekos duomenys buvo renkami to paties tyrėjo per du individualius susitikimus su 17 užsieniečių. Buvo renkami tik šnekos, t.y. sakininės kalbos, duomenys, tačiau juos galima skirti į dvi grupes. Didžiąją dalį sudaro laisva spontaniška šneka (pusiau struktūruotas sociolingvistinis interviu), bet taip pat visų kalbėtojų buvo prašyta atlikti papildomas vienodas užduotis: filmo atpasakojimas, recepto pasakojimas, sakinių pakartojimo užduotis (pastarosios duomenys neįtraukti į bendrą žodžių skaičių).

Analizuojama 27 val. šnekos įrašų, vidutiniškai po 1,5 val. su vienu tiriamuoju (išskyrus mažiausiai pažengusį DIE, kuriam buvo per sudėtinga kalbėti ilgiau nei 50 min.). Renkant tiriamuosius buvo sąmoningai ieškoma kuo įvairesnių kalbėtojų įvairiais požiūriais: pirmosios kalbos, gyvenamojo laiko Lietuvoje, lietuvių kalbos formalaus mokymosi, išsilavinimo, amžiaus, profesijų ir t.t.

3 lentelėje pateikiami trumpa informacija apie tiriamuosius (vardai yra slapyvardžiai).

3 lentelė. Lietuvių K2 tiriamieji.

ID ⁴	Amžius	K1	Laikas Lietuvoje	Formalus lietuvių k. mokymasis (val.) ⁵	Medžiaga (trukmė val.)	Namų kalba (gyvenant Lietuvoje)
Agata	28	rusų	3 metai	50	1:55	rusų
Alexandr	20	ukrainiečių	~4 metai	90	1:06	anglų/rusų
Angel	45	ispanų	~2,5 metų	300	1:48	ispanų
Anna	66	italų	18 metų	80	1:13	lietuvių
Diego	54	tagalų, anglų	10 metų	30	0:49	anglų
Dino	27	italų	~2 metai	260	2:36	italų
Elena	45	italų	10 metų	1000	1:27	italų/lietuvių
Eunok	54	korėjiečių	21 metai	660	1:32	korėjiečių/lietuvių
Ganna	22	ukrainiečių	4 metai	140	2:06	-
Gediminas	23	rusų, ukrainiečių	3,5 metų	50	1:28	rusų
Jane	48	anglų	16 metų	50	1:14	-
Juan	32	ispanų	3 metai	660	1:38	anglų/ispanų
Madina	19	kazachų, rusų	~3 metai	90	1:55	lietuvių
Nicolas	32	prancūzų	~9 metai	700	2:04	-
Šarūnas	39	anglų	7 metai	0	1:16	anglų/lietuvių
Susan	23	anglų	8 mėn.	100	1:34	anglų
Victoria	18	rusų	1,5 metų	140	1:23	rusų
Iš viso:					27:04	

Lietuvių K2 įvardžių variantiškumo analizė

Ligšiolinė sukauptų duomenų analizė daugiausiai buvo koncentruota į bendros lietuvių kaip antrosios kalbos įsisavinimo sekos nustatymą, veiksmažodžio sistemos kūrimąsi įvairiais su veiksmažodžiu susijusiais aspektais, įsisavinimą veikiančius veiksnius, žr. Ramonaitė 2015a, 2015b, 2017a, 2017b, 2020. Šiame straipsnyje naudojamosi anksčiau nustatyta įsisavinimo seka ir pagal ją kalbėtojai išdėstyti nuo mažiausiai (Diego, toliau trumpinama DIE) iki labiausiai (Anna, toliau trumpinama ANN) pažengusiojo. 4 lentelėje pateikiama tiriamojo kalbėtojo bendras pasakytas žodžių skaičius, kiek iš jų būta įvardžių, įvardžio *jis* ir jo varianto *jisai* pavartojimų skaičius, įvardžio *ji* ir jo varianto *jinai* pavartojimų skaičius.

⁴ Vardai yra slapyvardžiai, transkripcijose kalbėtojas žymimas pirmosiomis trimis vardo raidėmis, pvz., Agata = AGA.

⁵ Lankytojų lietuvių kalbos užsieniečiams kursų ar privačių pamokų valandos, apskaičiuota apytiksliai pagal tyrimo dalyvių pateiktą informaciją.

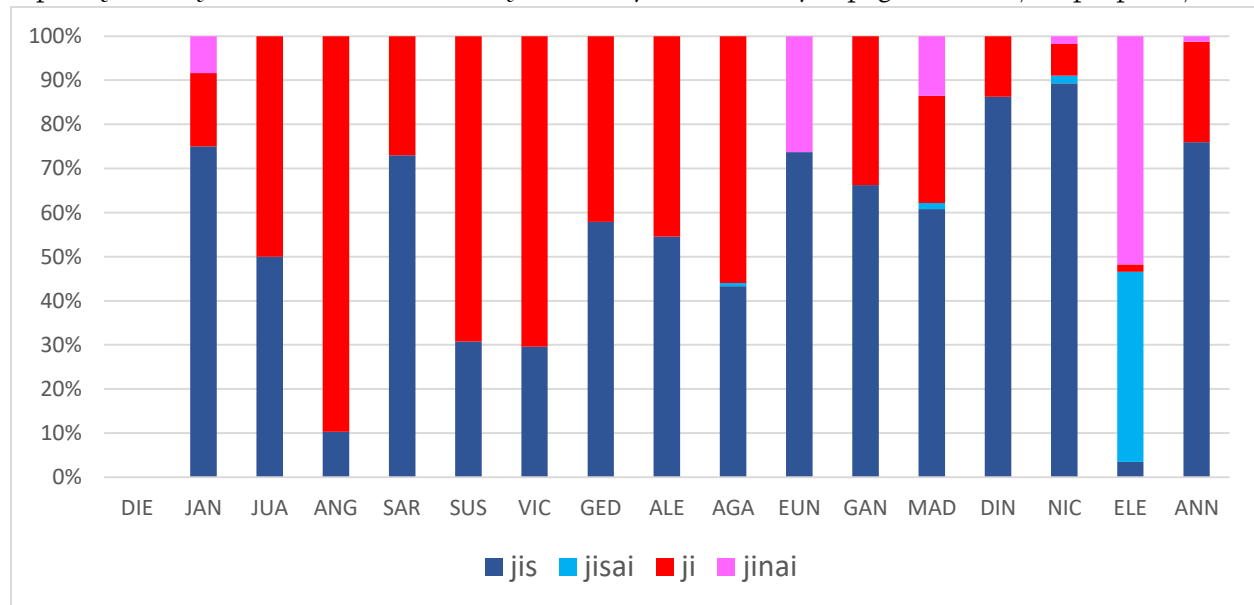
4 lentelė. Tiriamųjų pavartotų žodžių skaičius: iš viso, visų įvardžių, analizuojamų įvardžių variantų.

	iš viso žodžių	iš jų įvardžių	<i>jis</i>	<i>jisai</i>	<i>ji</i>	<i>jinai</i>
DIE	533	15				
JAN	4547	484	9		2	1
JUA	2671	385	2		2	
ANG	4427	845	10		87 ⁶	
SAR	5788	574	27		10	
SUS	2483	253	8		18	
VIC	4991	863	29		69	
GED	6476	827	22		16	
ALE	3564	618	18		15	
AGA	5954	1155	58	1	75	
EUN	3320	359	42			15
GAN	11665	1999	104		53	
MAD	8353	1470	90	2	36	20
DIN	8549	679	44		7	
NIC	12738	2232	50	1	4	1
ELE	7762	931	2	25	1	30
ANN	5251	711	60		18	1

Iš lentelės matyti, kad pirmoji pusė tiriamųjų, t.y. mažiau pažengusieji, išskyrus vieną sporadinį JAN pavartojimą, įvardžių variantų šnekoje nevartoja. Tarp labiau pažengusių kalbėtojų variantiškumas taip pat esti labai netolygus. AGA, NIC ir ANN vartoja tik po kartą sakytinius variantus, o iš esmės šie kalbėtojai vartoja įvardžius *jis* ir *ji*. Tarp pažengusiųjų taip pat yra GAN ir DIN, kurių šnekoje tokio variantiškumo neužfiksuota. Tačiau yra trys kalbėtojos – EUN, MAD ir ELE – kurių kalboje fiksuojami įvardžių variantai. Grafiškai įvardžių variantiškumo proporcijos atsiskleidžia 2 paveiksle. Kadangi kiekybiškai pavartojimų skaičius labai skiriasi, šiame paveiksle, kaip ir pirmame, pateikiama 100 proc. skalė, kur matyti aiškios įvardžių vartojimo proporcijos.

⁶ Tiriamasis ANG labai dažnai neištaria paskutinės žodžio priebalsės. *Jis* / *ji* atveju tai keičia giminę, bet iš konteksto dažnai būna aišku, kad nurodoma į vyriškos lyties asmenį (pvz., paminimas vardas arba žodis „vyras“).

2 pav. Įvardžių variantiškumas lietuvių K2 tekstyno duomenyse pagal kalbėtojus, proporcijos.

Iš proporcijų matyti, kad tiriamųjų lietuvių K2 sistemoje iš esmės dominuoja tik *jis–ji* opozicija, kuri, lyginant su gimtakalbių duomenimis, yra tik rašytinės atmainos bruožas. Yra du atvejai, kai opozicija yra kitokia: tai EUN, kurios kalboje užfiksuota *jis–jinai* opozicija (nė vieno *ji* atvejo!), ir ELE, kurios sistemoje aiškiai dominuoja *jisai–jinai* opozicija, o proporcijos tokios didelės, kokių nematyti apibendrintuose gimtakalbių duomenyse (plg. 1 pav.). Be abejonės, detalesnė gimtakalbių šnekos analizė galėtų atskleisti visapusiškesnį vaizdą. Šios dvi pažengusios kalbėtojos aiškiai yra integravusios ilguosius įvardžių variantus į savo lietuvių K2 sistemą ir vartoja tinkamai. Pateikiamuose 1 ir 2 pavyzdžiuose atpasakojama filmo ištrauka, kurioje yra du veikėjai: vyrukas (Čarlis Čaplinas) ir mergina – nagrinėjami įvardžiai pajuodinti. Iš pavyzdžių matyti, kad įvardžiai vartojami tinkamai, t.y. atitinka tikslinę kalbą, vis dėlto, jų įvardžių sistema nesutampa su gimtakalbių sakytine vartoseną, kur skirtingomis proporcijoms vartojami keturi įvardžiai, t.y. EUN turi tik du, o ELE trumpųjų įvardžių variantų vartojimas yra minimalus.

- 1) 59 *EUN: ***jinai**...*
- 60 *EUN: *labai alkana ir...*
- 61 *EUN: ***inai** [: jinai] pavogė vieną duoną.*
- 62 *TYR: *mhm!*
- 63 *EUN: *iš...*
- 64 *EUN: *kepyklos iš ten mašinos sunkvežimi.*
- 65 *EUN: *ir ten...*
- 66 *EUN: *šeimininkė pamatė ir...*
- 67 *EUN: *pakvietė policiją.*
- 68 *TYR: *mhm.*
- 69 *EUN: *ir policininkas...*

- 70 *EUN: *policininkas...*
 71 *EUN: *pagavo jį ją.*
 72 *TYR: *mhm.*
 73 *EUN: *taip?*
 74 *TYR: *tą moterį?*
 75 *EUN: *hm tą moterį.*
 76 *TYR: *mhm.*
 77 *EUN: *ir tuo metu...*
 78 *EUN: *jis irgi buvo kartu.*
 79 *EUN: *is [: jis]...*
 80 *EUN: *jinai...*
 81 *EUN: *kaip pa [/] parpuolė?*
- 2) 18 *ELE: *pagrindinis veikėjas Charlie Chaplin...*
 19 *ELE: *gavo kaip leidimą nu išeiti iš kalėjimos.*
 20 *TYR: *aha.*
 21 *ELE: *direktorius išleidžia bet jis nelabai patenkintas nes...*
 22 *ELE: *jisai gal pripratė prie kalėjimo gyvenimo išeina...*
 23 *ELE: *ir is [: jis] gavo kai gavo iš direktorio kaip...*
 24 *ELE: *rako [/] rako [/] darbo rekomendacijos laišką.*
 25 *TYR: *mhm.*
 26 *ELE: *ir eina į vieną statybą kur stato laivų.*
 27 *TYR: *mhm.*
 28 *ELE: *ir pirma užduotis yra rašti [/] rasti tokio kaip medžio gabaliukai tam tikra forma.*
 29 *ELE: *o jisai yra išsiblaškę neranda ir pamatė kažkur bet tas gabalą medžio gabalą...*
 30 *ELE: *yra nu svarbus detalias...*
 31 *ELE: *ir isai [: jisai] išraukia iš to ir griūna nu ir tą laivas...*
 32 *ELE: *išplaukia ir tada isai [: jisai] pamečia [/] pameta nu ir yra išleista iš darbo iš karto.*
 33 *ELE: *o kitą...*
 34 *ELE: *joykis yra kad ta mergina kuri nu vogė bananus...*
 35 *ELE: *yra labai alkana ir...*
 36 *ELE: *nus [/] nusprendė kaip pavogti duonos.*
 37 *ELE: *inai [: jinai] pavogė duono ir kol inai [: jinai] bei [/] bėgia nubėga...*
 38 *ELE: *netyčia susiduria su Charlie Chaplin isai [: jisai] ptš@o [pargriūva].*

Vienintelės iš grafiko kiek panašesnės į gimtakalbių proporcijos yra kalbėtojos MAD (žr. 2 pav.), todėl į jos vartoseną verta pažvelgti atidžiau. Pradėjus analizuoti MAD duomenis, laisvo pokalbio metu tiriamoji atvirai paprašė, kad gimtakalbė tyrėja paaiškintų jai šį variantiškumą. Įdomu, kad spontaniškame kalbos sraute tyrėja (duomenų rinkimo tikslas buvo apskritai surinkti lietuvių K2 duomenis, iš anksto neplanuojant tirti įvardžių), manydama padedanti tiriamajai išaiškina lietuvių kalbos įvardžių sistemą, tačiau išties praleidžia esminį rūpimą klausimą, kaip į sistemą telpa įvardžių variantai *jisai* ir *jinai* (žr. 468 eil.) – situacija pateikta 3 pavyzdyje. Nors tai tik vienas atvejis, tačiau tikėtina, kad gana neblogai atspindi tipišką gimtakalbių reakciją, kai į variantiškumą tiesiog nėra atkreipiamas dėmesys.

- 3) 453 *MAD: *visi tie žmonės jinai žinoja apie...*
 454 *MAD: *charašo_ja_sčias_bistra@ru eh I_will_quickly_ask_you_something@en.*

455 *MAD: *when_I_say_they@en.*
 456 *TYR: *mhm.*
 457 *MAD: *how_do_I_say_it_in_in_Lithuanian@en?*
 458 *TYR: *vyriškos giminės?*
 459 *TYR: *ar moteriškos?*
 460 *MAD: *no_I_don't_know_like_mixed@en.*
 461 *TYR: *ai tada vyriška.*
 462 *TYR: *jeigu yra...*
 463 *TYR: *bendrai ir nes yra jie.*
 464 *MAD: *mhm.*
 465 *TYR: *ir yra jos.*
 466 *MAD: *mhm.*
 467 *TYR: *bet jeigu yra maišyta tai tada jie.*
 468 *MAD: *nu pavyzdžiui žinokit yra inai [: jinai] yra isai [: jisai]...*
 469 *TYR: *eh teoriškai eh taip.*
 470 *MAD: *mhm.*
 471 *TYR: *bet...*
 472 *TYR: *teoriškai yra jis...*
 473 *TYR: *ir ji.*
 474 *MAD: *žinau žinau bet +//.*
 475 *TYR: *ir jie ir jos.*
 476 *MAD: *m.*
 477 *TYR: *mhm.*
 478 *MAD: *tai aš nu pavyzdžiui s [/] s [/] pasakysiu.*
 479 *MAD: *j@nz...*
 480 *MAD: *jie?*
 481 *TYR: *mhm.*
 482 *MAD: *aha jie žinojo apie [įstaigos pavadinimas].*
 483 *TYR: *mhm.*

Tačiau tolesnio pokalbio su MAD duomenyse atsiskleidžia, kad tiriamosios kalboje įvardis *jinai* vartojamas lietuvių kalbai nebūdinga reikšme, t.y. ne kaip *ji* variantas, o daugiskaitos reikšme (tai tiriamoji ir bandė išsiaiškinti). Nepaisant to, kad iškart po tyrėjos paaiškinimo pirmą kartą tiriamoji pasako *jie*, tačiau vėliau natūraliai grįžta prie savo sistemos, žr. 4–6 pavyzdžius. Pavyzdžiuose pajuodintas ir įvardis, ir jo referentas, kuris ir pagal kontekstą yra daugiskaita.

- 4) 566 *MAD: *aš galvoju kad Kazachstane **studentai inai** [: jinai]...*
 567 *MAD: *nežino ir neturi informacija apie...*
- 5) 819 *MAD: *ir taip nu kada atėju...*
 820 *MAD: *į bendrąbutį ten yra nu daug...*
 821 *MAD: ***žmonių** iš Lietuvos kuri...*
 822 *MAD: *gyvena.*
 823 *MAD: *aukšte.*
 824 *MAD: *ir aš bandžiu kalbėt.*
 825 *MAD: *ir **inai** [: jinai] visada sakė man apie mano klaidos nu.*
 826 *MAD: *labai patinka man kad sakė.*

- 6) 1488 *MAD: *bet tai labai priklauso **tėvelių** nu pavyzdžiui jeigu **jinai** yra labai ten nežinau...*
 1489 *MAD: *kaip old@en?*
 1490 *MAD: *old_old_minded_old_traditions@en?*
 1491 *TYR: *ah senamadiška?*
 1492 *MAD: *taip to [//] jeigu tokia tai tada reikia...*
 1493 *MAD: *čia nu ištekėti.*
 1494 *TYR: *mhm.*
 1495 *MAD: *nu mano **tėveliai** ne tokia.*
 1496 *TYR: *mhm.*
 1497 *MAD: ***jinai** s [/] sako man kad..*

Tačiau ta pati tiriamoji įvardį *jinai* tuo pat metu vartoja ir vienskaitine *ji* reikšme, žr. 7 pavyzdį.

- 7) 727 *TYR: *šnekat su **šeimininke**?*
 728 *MAD: *nelabai daug nes aš visada...*
 729 *TYR: *+< mhm.*
 730 *MAD: *čia visą dieną čia o...*
 731 *MAD: *nu pavyzdžiui savaitgalį **jinai** išvažiuoja.*

Šis vienos tiriamosios atvejis gali būti ir atsitiktinis, tačiau galima hipotetinė prielaida, kad dėl šios priežasties lietuviai K2 nelinkę vartoti įvardžių variantų, palyginti, kiek vartojama apskritai aplinkos sakinėje kalboje. Ilgesnis įvardžių variantas nepakankamai skaidrus ir nevisai suprantamas besimokantiems.

Tikėtina, kad šioms trimis tiriamosioms, kurių šnekoje variantiškumas užfiksuotas, turi įtakos namų aplinkoje girdima, nors nebūtinai nuolatos, lietuvių kalba. Eunok vaikai yra užaugę Lietuvoje ir tarpusavyje kalbasi lietuviškai, net ir namuose, nors tėvai su jais visada bendrauja tik korėjietišškai. Madinos nuomojamo kambario šeimininkė yra lietuvė, kalbasi lietuviškai, nors ir ne kasdien. Elena gyvena kartu su bendraamžėmis lietuvėmis, tačiau daugiausia namų kalba yra italų. Vis dėlto namų kalba, panašu, niekaip neveikia mažiau pažengusių kalbėtojų: galima palyginti su Šarūnu, kurio žmona namie su vaikais bendrauja lietuviškai. Labiausiai pažengusios kalbėtojos Annos atveju, trumpųjų įvardžių variantų vartojimo pasirinkimas galėtų būti ir sąmoningas kalbant su nepažįstamu žmogumi (*jinai* pavartota tik vieną kartą kalbant spontaniškai, tačiau čia pat pasitaisyta į *ji*).

Apibendrinimas

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje ir žodyne neaprašomas įvardžių *jis / jisai* ir *ji / jinai* variantų egzistavimas, bet jie pateikiami pavyzdžiuose. Tikėtina, kad dėl šios priežasties jie neatsispindi ir absoliučioje daugumoje lietuvių kalbos vadovėlių užsieniečiams. Gimtakalbiai lietuviai šiuos variantus vartoja, ir tai labai priklauso nuo to, ar kalbos atmaina yra rašytinė, ar sakininė, taigi kinta diamezinėje skalėje. Iš neišsamios gimtakalbių duomenų analizės matyti, kad šiam variantiškumui neturi įtakos kiti veiksniai, tokie kaip oficialumas, tematika ar pan. Atlikus daugiau gimtakalbių duomenų tyrimų, ši spėjimą būtų galima patvirtinti arba paneigti.

Lietuvių kalbos aplinkoje gyvenantys užsieniečiai nepriklausomai nuo to, ar lietuvių kalbos formaliai yra mokęsi daug, ar visai ne, pradeda pastebėti šį variantiškumą tik gerokai pažengę ir įgiję nemenką lietuvių kalbos kompetenciją, tačiau visai nebūtinai ilguosius variantus vartoja šnekėdami patys. Iš turimų duomenų panašu, kad ilgieji variantai gali būti ir nesuprantami, o tai trukdytų komunikuoti, tačiau šiam spėjimui patvirtinti reikėtų išsamesnės recepcijos studijos. Tais atvejais, kai besimokantieji vartoja ilguosius variantus, juos vartoja didesnėmis proporcijomis nei gimtakalbiai, o jų tarpukalbės sistema neaprepia visų keturių įvardžių variantų. Bent iš vienos tiriamosios duomenų aiškėja, kad aplinkos kalboje išgirsti ilgieji variantai nėra pakankamai skaidrūs, jų reikšmė gali sietis su daugiskaita, ir nėra aiškus šių variantų santykis tarpusavyje. Kitaip tariant, tikėtina, kad įsisavinant lietuvių kalbą kaip antrąją nėra aišku, kad šie panašūs, bet kitokie įvardžiai yra sinonimai, ir vienas kitą pakeičia sakininėje kalbos atmainoje pirmenybę beveik puse atvejų teikiant ilgesniajam. Kyla klausimas, kodėl taip yra?

Beveik nėra specifinių užsienietiškosios (t.y. nukreiptos į užsieniečius) lietuvių kalbos tyrimų, todėl hipotetiškai galima teigti, kad lietuviai su užsieniečiais sąmoningai kalba kitaip, ir vienas iš tų „kitokios“ kalbos bruožų yra rašytinei kalbai būdingų elementų, šiuo atveju – įvardžių vartojimas. Kita vertus, gimtakalbių duomenys galėtų rodyti, kad lietuviai taip dažnai vartoja ilguosius įvardžių variantus nepriklausomai nuo kitų veiksnių, kad kalbėjimo metu nebūtinai tai sąmoningai suvokia kaip „kitokį“ variantą. Vienintelis, nors ir nereprezentatyvus, palyginimas gali būti su šnekos duomenimis iš užsieniečius kalbinusios tyrėjos pokalbių. Šie duomenys iš esmės nesiskiria nuo bendros gimtakalbių tendencijos vartoti įvardžių variantus. Kodėl lietuviškoje bendravimo aplinkoje girdėdami ilguosius variantus užsieniečiai visgi jų „neišgirsta“?

Tikėtina, kad, nepasiekus tam tikro kompetencijos lygio, išties šios formos nėra „girdimos“, t.y. jos yra perteklinės (nes asmenims ar daiktams nurodyti jau įsisavinti trumpieji įvardžiai), todėl kuriama kalbos sistema nėra apkraunama papildomais variantais. Kita vertus, tikėtina, kad Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai su gimtakalbiais žodžiu bendrauja nedaug, ir šis natūralus variantiškumas lieka ilgiau nepastebėtas. Jei, iš tiesų, lietuviškai šnekėdami su užsieniečiais gimtakalbiai labiau linkę vartoti rašytinį būdą, tai rodytų, kad besimokantieji neįsisavina visos kalbos sistemos.

ŠALTINIAI

Tekstynai

Lietuvių mokslo kalbos tekstynas „Corpus Academicum Lithuanicum – CorALit“

<http://coralit.lt/>

Delfi.lt tekstynas, <http://tekstynas.mwe.lt/>

DLKT – Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>

SLKT – Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas <http://sakytinistekstynas.vdu.lt>

Vilniečių interviu bazė „Kalba Vilnius“ <http://kalbavilnius.sociolingvistika.lt/>

Žiniasklaidos tekstynas <http://radijoirtvtekstynas.sociolingvistika.lt/>

Lietuvių K2 vadovėliai ir kita mokomoji medžiaga

Bielinskienė, Agnė, Asta Kazlauskienė, Erika Rimkutė, Aurelija Tamošiūnaitė 2014, *Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartoseną*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Vilnius: Versus aureus.

Čubajevaitė, Laura, Jūratė Ruzaitė, Greta Lemanaitė 2014, *Takas: lietuvių kalba kitakalbiams*. Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas, Vilnius: Versus aureus.

Džežulskienė, Judita 2014, *Kalbu lietuviškai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Džežulskienė, Judita 2019, *Lietuvių kalba tau*. Kaunas: Judita Džežulskienė.

Migauskienė, Rita, Eglė Vaisėtaitė 2014, *Žodis žodį veja*. Vilnius: Eugrimas.

Migauskienė, Rita 2014, *Žingsnis*. Vilnius: Eugrimas.

Pagojienė, Daiva, Jūratė Derukaitė 2017, *Aš kalbu lietuviškai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Petrašiūnienė, Elvyra, Aušra Valančiauskienė, Vaida Našlėnaitė Eberhardt, Kristina Jakaitė-Bulbukienė, Lina Vaškevičienė 2011, *Langas į lietuvių kalbą*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Petrašiūnienė, Elvyra 2014, *Gramatikos pratimai*. Vilnius: Eugrimas.

Pribušauskaitė, Joana 2011, *Kaip sekasi?* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Ramonienė, Meilutė, Press Ian 2011, *Colloquial Lithuanian. The Complete Course for Beginners*, London, New York: Routledge (2 papildytas leidimas).

Ramonienė, Meilutė, Virginija Stumbrienė 2006, *Teach yourself Lithuanian*. London: John Murray Learning/Hodder Education (2 papildytas leidimas *Complete Lithuanian* 2010).

Ramonienė, Meilutė, Loreta Vilkienė 1999, *Po truputį*. Vilnius: Baltos lankos.

Stumbrienė, Virginija, Aurelija Kaškelevičienė 2014, *Nė dienos be lietuvių kalbos. Antroji knyga*. Vilnius: Eugrimas.

Stumbrienė, Virginija, Aurelija Kaškelevičienė 2018, *Nė dienos be lietuvių kalbos. Pirmoji knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Vaškevičienė, Lina, Elvyra Kutanovienė, Aušra Valančiauskienė 2015, *Pažiūrėk! Paklausk! Pasakyk!* Vilnius: Eugrimas.

Žukienė, Regina 2012, *Lietuvių kalba užsieniečiams: teorija ir praktika*. Vilnius: VGTU leidykla Technika.

LITERATŪRA

Ambrazas, Vytautas (red.) 2006, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Balčiūnienė, Ingrida 2005, Asmeninių įvardžių reikšmės ir funkcijų įsisavinimas, *Kalbotyra* 54 (1), 41–50.

Berruto Gaetano 1987, *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*, Roma: Carocci.

Berruto Gaetano, Cerruti Massimo 2011. *La linguistica. Un corso introduttivo*, Novara: UTET/De Agostini.

- DLKŽ 2012 (atnaujinta elektroninė versija 2017). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Keinys Stasys (red.), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Jakaitienė, Evalda, Adelė Laigonaitė, Aldona Paulauskienė 1976, *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslas.
- LKŽ 1941-2002, *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ramonaitė, Jogilė Teresa 2015a, „Kaip lietuviškai šneka užsieniečiai? Lietuvių kaip antrosios kalbos veiksmožodžio įsisavinimas.“ *Baltistica* L (2), 295-330.
- Ramonaitė, Jogilė Teresa 2015b, „How much Lithuanian is enough to communicate in Lithuania.“ *Baltu filologija* XXIV (2), 75-94.
- Ramonaitė, Jogilė Teresa 2017a, „Ką pasako tokios užsieniečių sudaromos formos kaip *valgu* ar *žinėjau?*“ *Lietuvių kalba* 11, <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/article/view/219/177>
- Ramonaitė, Jogilė Teresa 2017b, „Bendratis lietuvių kaip antrojoje kalboje.“ *Baltistica* LII (1) 81-104.
- Ramonaitė, Jogilė Teresa. 2020. „Do I need want to speak? Foreigners in a “small” language.“ *Journal of Baltic Studies* 51 (1), 35-50.
- Ramonienė, Meilutė, Joana Pribušauskaitė 2007, *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Baltos lankos. *Practical Grammar of Lithuanian* 2008, *Практическая грамматика литовского языка* 2014.
- Rosinas, Albertas 1988, *Baltų kalbų įvardžiai*, Vilnius: Mokslas.
- Rosinas, Albertas 1996, *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ulvydas, Kazimieras (red.) 1965, *Lietuvių kalbos gramatika I*, Vilnius: Mintis.
- Valeckienė, Adelė 1998, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Gauta: 2019-11-27
Priimta: 2020-05-26